

նեւութիւն մը կ'ուրուագծեն, կը տեսնան հաղորդակից ըլլալ հայ ժողովրդին ընդհանուր բարոյական կեանքին, վերջին դէպքերուն հետեւանքով Պոլսէն ու Կովկասէն Պարսկաստան փոխարուած ջանի մը Հայեր են որ նպատակն են այս գեղեցիկ երեւոյթին կազմաւորմանը ։ Փափաք կը յայտնուի զարգանքի հաստատել, որոնք կըթական ճշմարիտ հաստատութիւններ ըլլան երրորդական իմաստով ։ Եւ արդէն հիմնուած է, 1898ի մարտին ի վեր, յաւանական ընկերութիւն մը, որուն ծրագիրն ստացանք այս օրերս ։

Միեւնոյն ատեն ընդունեցանք, Աղեքսանդրիայէն, ծրագիրը հայկական Մատենադարանի մը, ինչպէս 98ի մարտին հաստատուած, եւ որ ահա կը սկսի իրադրոծման ճամբուն մէջ մտնել ։

Կը կարգանք վերջապէս, Տիգրիսի մէջ, թէ Նիւ-Եորքի Հայերը խումբ մը հայասէր ամերիկացիներու հետ՝ ամերիկո-հայկական ընկերակցութիւն մը կազմած են ։ Սիւնգաման կ'իմանանք թէ Պոսթոնի Հայերը հիմնած են ուսումնական ակումբ մը, որ նպատակ պիտի ունենայ դաստիարակել տեղական հայ հասարակութիւնը, դրամական հաւաքումներով օգնել թրքական Հայաստանի կրթական գործին, եւ իր գործունեութիւնը հետզհետէ ընդարձակելով՝ Ամերիկայի զանազան քաղաքներուն հայ գաղթականութեանց միջեւ միութեան կապ մը դառնալ ։

Հանդիմով կ'արձանագրենք այս իրողութիւնները, եւ, մաղթելով որ մեր ժողովուրդը սորոսանց խրախուսէ այդ կարեւոր ձեռնարկները, կ'ուզենք անոնց առիթն ներկայացնել մէջ ժանի խորհրդածութիւններն ։

Նախ, ինչ որ բոլոր այդ ձեռնարկներուն մէջ ուշադրութիւն պէտք է գրուէ, կանոնաւոր կազմակերպութեան մը հանգամանքն է զոր ունին ։ Մինչեւ վերջին ատենները, Ամերիկա, Եգիպտոս կամ նոյն իսկ Պարսկաստան, այս կարգի մասը մուտք փորձեր եղած էին արդէն, բայց հիմունքի եւ կարգաւորութեան պակասէն, ամէնքն ալ կարճատեւ գոյութիւն մը ունեցած էին ։ Այս նոր ցանքեր խորհրդածուած, համոզուած, գիտակից ցանքեր են, եւ ապահով ենք որ պիտի յաջողին տեւական ըլլալ ։

Պարսկապոյց յարանապահ ընկերութիւնը, որ հաստատուած է ի Դուրէփ, իրեն նպատակ կը դնէ «Հայայի կամ Լիւալայի պորթներուն սրահին մէջ հայ հասարակութեան տալ ձրի գոտախօսութիւններ, զանազան շահեկան եւ օգտակար նիւթերու վրայ, գիտական, գրական, առողջապահական, պատմական, մանկավարժական, եւն ։»

Կանոնադիրը որոշ է եւ գործնական ։ Ընկերութիւնը ոչինչ ունի յախուռն ու վտանգիչ ։ Իր նպատակը ամենափոքրական է որչափ գեղեցիկ ։ Իր լեզուն զերծ է իմաստակ ու լիստապար խանդավարութիւններէ ։ Ընկերութիւնը արդէն ունի բազմաթիւ անցամառներ եւ ան-

դամներ ։ Մինչեւ հիմա երեք բանախօսութիւն տեղի ունեցած է յարանախի մէջ, եւ կանոնադիրն հետ հրատարակուած է ամբողջ ցուցակ մը բանախօսութեանց, որոնց մէջ կը գտնենք ոչ թէ դատարկ բացազանութիւններ, այլ ժողովրդին միտքը հրահանգելու, զայն կարեւոր ծանօթութիւններով ճորտացնելու նկրտող ուսումնասիրութիւններ, ինչպէս Պարսկապոյց անցնալը, լեռնիք եւ ապագան, Մանիլան կրքութիւնը՝ մշտնօրական, բարոյական եւ մարմնական, Գիենէյիւրօթիւն եւ գիւնի օգուտն ու վնասը, Նանսենի ծաւրորդութիւնը, եւն, եւն ։ Համախմբել Պարսկապոյցը մտաւորական կեդրոնի մը շուրջը, հայ լեզուին կենսականութիւնը արծարծել անոնց մէջ, եւ րոպական գաղափարներու հետ չփման մէջ դրնել հայութեան ամբողջ հաստուած մը որ արեւելեան թմբուքեան մէջ մնացած էր մինչեւ հիմա, մնք կը կարծենք որ ասիկա գերազանցապէս ազգաբարձական գործն է Պարսկապոյց մէջ, ուր ուրիշ ոչինչ կայ ընելիք, ուր ոճաւորք մպուշուութիւն մը պիտի ըլլար քաղաքական ձգտումներ արթնցնել, Հայուն համար քաղաքական երազները պէտք է սահմանաւորուին գործնական հանգամանք ունեցող կեդրոնի մը մէջ ։ անկէք դուրս, հայ հասարակութիւնները պէտք է միմիայն իրենց բարոյական գրագիտութեան եւ նիւթական բարդաւաճմամբը զբաղին ։ Մինք կը փափաքէինք որ Լսարանական Ընկերութիւնը ընդարձակուէր, հարկաւոր հեղինակութիւն ու նուիրաբործութիւն ստանալ, եւ Պարսկապոյց բարոյական վարչութիւնը ձեռք առնէր ։ Կազմուած՝ խոհական, հմուտ, անկեղծօրէն եւ ուշիմօրէն ազգայնոր շնորհիւ, գործելով օրինական, անկախակեղի, կանոնաւոր պայմաններու մէջ, այդ ընկերութիւնը կրնար պարսիկ կատարութեան եւ Հայոց միջեւ յարաբերութիւնները բարւոյցելու նպատակը, արդիւր որ եկամուտ դործիւններ պարսիկ ժողովուրդը խորզեն Հայուն դէմ, Պարսկապոյց ամբողջ ինչպէս ու Գանքը կեդրոնացնել իրենց բարոյութեանն ու զարգացմանը նպատակին, նպատակ որ կատարելապէս իրագործելի է ջանի որ պարսիկ կատարութեանը նոյն իսկ իր շահերէն մղուած՝ հայասէր վարմունք մը ցուցուցնէ ։ Եւ ցորչ է պիտի միշտ ցուցնէ, եթէ Հայերու պատմաւորով սահմանադրու խառնութիւններ չյարուցուին, Ընկերութիւնը կրնայ հետզհետէ ճիւղաւորել եւ ընդլայնել իր գործունեութիւնը, հաստատել լրագիր մը Պարսկապոյց համար, հրատարակել ամեն տեսակ գրքեր, ձանչնել Պարսկապոյցն թրքահայ ու ռուսահայ գրականութիւնները, եւրոպական քաղաքակրթութեան կարեւոր էջերը, եւ այսպէս հիմը դնել պարսկահայ գրականութեան մը, որ դեռ գոյութիւն չէ ունեցած ։

Աղեքսանդրիոյ նորահաստատ մատենադարանը ունի նպատակ մը մասնաւորապէս ուսումնական, այն է «Կազմել բաւ կարելու մարդը

հաւաքածոյ մը ամէն լեզուով հրատարակուած գրքերու, հանդէսներու եւ թերթերու որ Հայոց ազգին եւ երկրին վերաբերեալ նիւթերու վրայ կը խօսին» . այդ մատենադարանը պիտի ծառայէ նաեւ իրեն ընթերցատուն, եւ ուրեմն իրեն տեսակ մը հաւաքավայր Աղեքսանդրիոյ հայ գաղութին . Մրազիրը գծումարն է եւ կը կարօտի հասարակութեան կողմէ նիւթական խրախուսանքի եւ բանասէրներու կողմէ հաճոյսկաւորած աջակցութեան . Եւ կը յուսամ որ երկուքն ալ գտնէ այդ ձեռնարկը, որուն կարեւորութիւնը կարելի չէ չտեսնել : Վենետիկի եւ Վիեննայի հոյակապ հաւաքածոներէն դատ, Հայերը արտասահմանի մէջ չունին դեռ ո եւ է ազգային մատենադարան որ ուսումնասիրութեանց կերպրավայր կարենալ զարնալ տեղին հայ հասարակութեան, Եգիպտոսի պէս միջազգային երկրի մը մէջ, ուր ամէն դիւրութիւններ կարելի է գտնել եւ ուր բարեկեցիկ Հայեր չեն պակսիր, հաւանական է որ այս ձեռնարկը յիշողի եւ հայկական կեանքի խուզարկութեանց նոր նպատակ մը բերող հաստատութիւն մը դառնայ : Ձեռնհաս եւ անձնուէր անձեր են որ դորձին դուռին անցած են, եւ անտարակուսելի է որ ձեռնարկը պիտի գտնէ ամէն կողմէ գնահատուած եւ աջակցութիւն :

Ամերիկայի Հայոց մէջ ոգեւորութիւնը աւելի ընդարձակ ու կրակոտ է քան ո է տեղ : Ամէն այն ամերիկեան քաղաքներուն մէջ ուր հայ գաղութներ կան, յարան, Թատորն, ընկերութիւններ հաստատուած են արդէն շատոնց ի վեր : Ամէն ազգային ձեռնարկ այդ աշխոյժ ու անձնուէր հասարակութեանց կը գտնէ արտագին աջակցութիւն . Ձէյթունի համար հանգանակութիւնը, — որուն ամօթով կը հաստատեմ թէ ոչ մէկ եւրոպական հայ գաղութականութիւն դեռ չմտնակցեցաւ — 2—3,000 տղարի պատկառելի գումարին հասնելու վրայ է : Եւ հոն ալ ոգեւորութիւնը հեռոցէնց կազմակերպեցալ ձեւ կ'առնէ : Նիւ-Եորքի Հայերը ամերիկո-հայկական ընկերութիւն մը կը հիմնեն : Գաղափարը շատ սիրուած է . մեր Նիւ-Եորքի ազգակիցները, սերս ու մտերմական կապեր թող հաստատեն ամերիկեան տարրին հետ, անոր ճանչցնեն ներքնապէս մեր ժողովուրդը իր ցաւերով եւ ձիւրքերով, եւ իրենց ալ այդ հաղորդակցութեան մէջ ջանան իւրացնել ամերիկացի ժողովուրդին յոտակ ու գործնական յատկութիւնները : Գեղեցիկ իրողութիւն մըն է նմանապէս որ Պոսթոնի Հայերը ուղին բարոյական կերպով ապայ մը դարձնել իրենց ակումբը՝ Ամերիկայի ցրուած հայութեան համար : Թող այդ աւիւմը իրեն գլխաւոր նպատակն ունենալ բարոյական բարձրացումը Ամերիկայի հայութեան, թող ջանք ընէ ամերիկեան քաղաքակրթութեան հետ աւելի մտնել շփման մէջ դնելու : Ամերիկացեանկ Հայուն միտքն ու բարբերը, թող ըլլայ աղբիւր մը՝ մերիններուն համար՝

մտաւորական ճոխացման :

Եւ ճիշդ այս գաղափարն է որ կ'ուզէի չեւտել, այս ընդհանուր գնահատական տողերէն յետոյ : Պարսկաստանի, Եգիպտոսի եւ Ամերիկայի բոլոր յաղահաններն ու ընկերութիւնները պէտք չէ որ շատանան մարդկային ընդհանուր քաղաքակրթութեան հետ հայ միտքը հաղորդակցութեան գնելու գործով, զոր սկսած են կատարել . պէտք է որ իւրաքանչիւր երկրի Հայեր ջանան մասնաւորապէս ուսումնասիրել իրենց ժամանակաւոր հայրենիքին քաղաքակրթութիւնը, զայն իրենց մէջ ընդհանրացնեն, ընտելացնեն եւ յետոյ զայն ընդհանուր հայութեան վրայ ցոյցցեն : Դեռ ոչինչ փորձուած է այս ուղղութեամբ : Հայերը, իրենց նոր միջավայրներուն մէջ, անշարժ ու անիփոքի մնալու ձեռն ունեցած են մինչեւ հիմա, կարծեմ միմիայն իրենց զիրենց տեսած են եւ շուրջներին նայելու չեն մտածած . բոլոր թերթերը որոնք կը հրատարակուին արտասահմանի մէջ, ազգային ներքին վէճերով, անձնական խնդիրներով միայն իցուած են . յաւաքաններու մէջ ընդհանուր անորոշ հարցեր նիւթ կ'առնուին, կամ ազգային սովորական խնդիրները : Ո՛րչափ աւելի կենսականօրէն օգտակար գործ մը կատարուած կ'ըլլար, եթէ մեր պզտիկ վէճերը երկրէ երկիր պարզցնելու տեղ, ամէն մէկ երկրի մէջ մեզ ճոխացնող նոր տարր մը քաղել ջանայինք :

Պարսկահայերը կրնան մեզի ճանչցնել հին Պարսկաստան իր պատմութեամբ եւ գրականութեամբ, նոր Պարսկաստանը իր բարբերով, աղանջներով ու կայութեամբ, դործ որ հայ լեզուին եւ գրականութեան համար անմակարելւոր նշանակութիւն ունի եւ զոր անուշտ Պարսկահայք ամենէն աւելի ձեռնհաս են կատարելու : Նմանապէս, կրնան երեւան հանել Պարսկաստանի հայութեան պատմութիւնը, մանրակրկիտ ճննութեամբ, հնագոյն օրերէն մինչեւ այսօր :

Ամերիկայի Հայերը կրնան ուսումնասիրել նոր Ալիսարին պատմութիւնը, ծանօթանալ այն հոյակապ դիւցազնեղութեանը որով Ամերիկան ինքրինքն ազատաւորը, եւ այն հակառակն աշխատութեանը որով իր այսօրեան զօրութեանը հասաւ . մեր ամերիկեան ընկերութիւնները կրնան մեզի ճշգրիտ ու խնամոտ հրատարակութիւններ ձեռնարկել Լիւնզոյը, Ուոշինգթոնը, Ֆրանքֆըրտը, Նոր-Ալիսարին բոլոր մեծ քաղաքներէնը Հայոց ճանչցնելու համար, կրնան նաեւ հետամտիլ ամերիկեան գրականութիւնը, արուեստը, ճարտարագործութիւնը մեզի ծանօթացնելու : Ահաասիկ այլապատկեան ասպարէզ որ շատ աւելի չափեան եւ օգտակար քան հազար անգամ ծանօթուած նիւթերու վրայ դարձող բանաստեղծութիւնները կամ անձնական ու կուսակցական ամերիկեան վէճերը :

Միեւնոյն բանը կրնային ընել Պուլկարիոյ, Յունաստանի, Եգիպտոսի Հայերը և Այդ երեք երկրներուն մէջ, ուր կը վիստահէր Հայերն Նաւաքներն ու յեղափոխականները, զիւ ոչ մէկը զազափարը չունեցաւ լուրջ ուսումնասիրութեամբ մը ազգին ճանչցնել թէ ինչպիսի իրենց ազատութիւնը գտան Յունաստանը եւ Պուլկարիան, եւ ի՛նչպիսի Եգիպտոսը ձողալորեցաւ թուրքին լուծէն ։ անասաթի գործը եւ, իրապէս ազգասիրական, բոլոր այն երիտասարդներուն համար որոնք տենդն ունին գրելու, գործելու ։ Թող ամէն երկրի հայ երիտասարդութիւնը մեզի ճանչցնէ այդ երկրը իր անցեալով ու ներկայով, իր բարոյական ու նիւթական կեանքին ամէն երեւոյթներով, ընդարձակ, մանրագլին եւ ձգրիտ պատկերացմամբ մը ։ Եթէ այս աշխատութիւնը կատարուած ըլլար առաջուց, մեր ազգային գործունէութիւնը ուղղութիւն մը, խրատ մը, առաջնորդութիւն մը պիտի գտնէր անոր մէջ ։ Գործը անհրաժեշտ է, եւ միշտ կարելի, որ կատարուի ։

Անցողակի դիտողութիւն մը չէ որ կ'ընեմ, այլ առաջարկութիւն մը, զոր կը շնորհակալուի Արտասահմանի գաղթականութիւնները, որոնք պէտք եղածէն աւելի թուով լրագիրներ կը հրատարակեն եւ հայրենասիրական միօրինակ ու սնամեջ հանտորութեամբ մը կը շատանան, գտնելի արարք մը ըրած կ'ըլլան եթէ փութան այդ ուսումնասիրութիւնը սկսել, հիմա որ առիթն ու միջոցները ունին, եւ զրգեր ու տետրակներ ի լոյս ընծայեն այս նշանակուած ուղղութիւնով ։ Մենք Անահիթի մէջ պիտի հաղորդենք ազգին ինչ որ ծրարած ունի ազնիւ ու մեծ ։ Սակայն, ատկից զատ, սպասելով որ ուրիշ երկրներու մէջ սկսին մասնաւոր հրատարակութիւնները, մենք սիրով պիտի տեղ բանայինք մեր թերթի մէջ՝ այդ կարգի ուսումնասիրութիւններու որոնք օտար ազգերը Հայուն ճանչցնել նպատակ ունենան ։

Սխալ է մտածել — ինչպէս կ'ընեն ոմանք — թէ մայր-հայրենիքէն զուրս կատարուած այս ջանքերը կըստուած ուժեր են ։ Նախ՝ այդ ամէնը, ուղղակի կամ անուղղակի կերպով, կը փոխանցուի հայրենիքի հայութեան, ինչպէս շատ ուշիւ՝ կերպով դիտել կուտայ նաեւ մեր մէկ թղթակիցը որուն նամակը կը հրատարակենք այս թուով ։ այդ ամէնը, զրոյն դէպքի ներս կ'ենանք հեղեղում մըն է, որ արգելքները կը խորտակէ, իր թափանցէ խաւարով պաշարուած միջավայրին մէջ, եւ հայրենի հողին վրայ մնացած ժողովուրդին միտքը, հոգին ու կեանքը կը հարստացնէ ։ Յետոյ, ազատ երկրի մէջ, բարձրագոյն քաղաքակրթութեանց անմիջական ազդեցութեամբ կանոնաւորապէս կ'ստանկերպուած գործունէութիւն մը տեսակ մը նախափորձ է, որ վաղը կարելի պիտի դարձնէ հասուն ու գիտակից կատուցումը ազգա-

յին հաւաքական կեանքին՝ նոյն իսկ հայրենի երկրին մէջ, եթէ պայմանները ներքին որ այդ քաղաքը վիճակուի մեզի ։ Օտար երկրի մէջ հաստատուած տեսակ մը մտաւորական կեդրոններ, ինչպէս Վենետիկ ու Վիեննայի վանքերը, ինչպէս Բարիքի ողջացեալ Մուրատեան վարժարանը, աւելի օգտակար կըցած են ըլլալ հայրենիքի հայութեան քան շատ մը ձեռնարկներ որոնք երկրին մէջ, կապանքներու տակ, փորձուած են ։

Հասկնանք այս բոլոր ճիգերուն նշանակութիւնը, եւ քաջալերենք զանոնք ։ Ըմբռնենք թէ, հետո՛ւ շեղումներ ըլլալէ, անոնք զերազանցապէս «ազգային գործունէութիւն» են նպատակեց զանոնք ալ մեր չափովը բուժելու մեր ամենէն մեծ, ամենէն չարագործ ախտը, ագիտութիւնը ։ Կարող դարձնենք մեր ժողովուրդը իբրեւ ազգ գրականապէս կազմակերպուելու ։ Զարգացնենք Հայուն մէջ, ամէն տեղ, գիտակցութիւնը, փոխանակ անցել եւ ուսնողին ։ Այն ատեն միայն կրնանք յուսալ որ Հայը պիտի գիտնայ զղուշանալ այսուհետեւ սխալներէ, պաշտպանել ինքզինքը բարոյական եւ նիւթական վտանգներու դէմ, ապահովել ու ամրացնել իր գոյութիւնը ։

ԱՐՇԱԿ ԶՕԳԱՆԵԱՆ

Հ Ա Յ Գ Ի Բ Ք

Դ

ՎԱՐՁԱԿ

Կարմրանկար սըրահը մեծ կը ծրփայ
Լուսով բոցով բոլոր Բակրոյ խըրախճանն
Այլ վերջացած է եւ ծիծաղ անվախճան
Կը բարձրանայ եւ կատակի ձայն ահա ։

Բազմականին վրայ նըստած, պերճ Սիւնին,
Ասպնջական Բազարատունոյն Տըրքատայ
Կը փաղաքը՛ն ողորմ մօրուս, կը խընդայ ։
Երկուքն ալ զո՛հ, ուրախ՝ զինի ձեռունքին ։

Մաղըր կ'ընեն, դատարկելով կոտինգ մեծ,
Արշակունին՝ որուն փեսայ էր Տըրքատայ,
Եւ անարդեց կրնն, որպէս կրն անգաատ,
Կըտոնց զանի, խոպուղքներն ալ խըզեց ։

Ապա փախաւ ։ Սիսականի հիմայ հիւր
Կը վայելէ լեռնագլինի կայծալից,
Եւ ըսպիտակ ցուլ կ'որոտայ ձեան պէս անբիճ՝
Փողաբարբառ ուրախութեամբ մահափիւռ ։

Կը ծիծաղին ոչ ոք անպուհներն ալ Սիւնի,
Որոնց աչքին ազու օծած է շուփայ,
Ու կը նազեն ։ մերթ սերամարդ մը կուգայ
Ազի ճօճէլ ոսկեճամուկ զեղանի ։